
Notes

Els néts catalans de Carducci: traduccions, recepció i ideologia,¹ per Miquel Edo Julià

Dels ja reculats estudis sobre carduccianisme a l'Estat Espanyol² sobresurt, per damunt de la collita irregular característica dels fenòmens de recepció, una línia forta de desenvolupament i ramificacions ben precisades, encapçalada a Castella per Juan Valera i Menéndez Pelayo i als Països Catalans per l'Escola Mallorquina. La documentació disponible permet de lligar gairebé tots els caps. La primícia és unànimement adjudica-

da al diplomàtic Manuel del Palacio, que inclogué cinc imitacions carduccianes en el seu volum *Letra menuda* (1876):

«Spetta a quest'ultimo, non letterato di professione, il merito di avere egli, primo, portato in Spagna il nome del Carducci. Da lui lo conobbe il Valera, che lo fece conoscere ai giovani amici suoi.»³

Un d'aquests joves és Joan Lluís Estelrich, poeta mallorquí en llengua castellana, amic íntim de Costa i Llobera des dels temps del batxillerat:

«Por entonces también don Juan Valera me habló de Carducci y me prestó la primera edición de sus Odi barbáre, que leí con extraordinario deleite. Encargué se-

1. Article escrit en el marc del projecte ministerial de recerca DGICYT (PB98-1237): *La tradición del texto en las versiones españolas de obras literarias italianas: estudio y descripción para un catálogo histórico y crítico informatizado de las traducciones literarias en castellano y catalán*.

2. Maria DELL'ISOLA, *Carducci nella letteratura europea* (Milà, Malfasi Editore, 1951); i Víctor B. VARI, *Carducci y España* (Madrid, Gredos, 1963). Vegeu també Franco MEREGALLI, *Storia delle relazioni letterarie tra Italia e Spagna. Parte IV: Dal 1859* (Venècia, Libreria Universitaria, 1963), ps. 58-60. Degà d'aquests estudis és l'hispanista Eugenio Mele, els treballs del qual es remunten a 1910: ens hi referirem més endavant. Nombroses contribucions específiques s'han fet a l'anàlisi de la presència de l'escriptor italià en Unamuno.

3. Maria DELL'ISOLA, *op. cit.*, p. 121. Les composicions imitades formen part de *Rime nuove*. No especificarem, d'ara endavant, el recull al qual pertany cada poema traduït: la gran majoria són extrets o de *Rime nuove* (1861-1887) o de les *Odi barbáre* (1877-1889).

guidamente el tomo a Italia y me llegó ya la segunda edición, aumentada con el prólogo de Chiarini. ¡Miel sobre hojuelas! En él aprendí toda la revolución literaria que Carducci y sus odas habían movido en Italia. Llegar de vacaciones a Mallorca y correr a Pollensa con mi Carducci bajo el brazo todo fue uno. ¡Cómo juntos lo devoramos!»⁴

En aquesta època, Estelrich estava estudiant dret a Madrid. Costa redactava ordenances municipals a Pollença. El segon li escriu al primer el 26 de maig de 1878:

«Mis lecturas son lo único de que puedo hablarte; si bien, careciendo del interés de actualidad, no se prestan mucho para que de ellas escriba a quien vive en esa Corte donde diariamente se ofrecen nuevas publicaciones al aficionado. Esto me hace pensar con cuánto placer entraría contigo en casa de Duran o Bailly-Baillièere para pasar revista a los libros nuevos, entre los cuales escogería sin duda el reciente tomo de G. Carducci que tanto me recomiendas. Tu recomendación y el elogio indirecto que de este nuevo poeta italiano hace Valera en su artículo sobre Querol, son los únicos indicios que tengo del sucesor de Leopardi. Esto me basta para darme vivos deseos de conocer a tan peregrino ingenio que viene a probar una vez más la inagotable fecundidad de Italia.»⁵

Va ser per Nadal que Estelrich li va portar el tomo, i Costa va començar a assajar la forma carducciana el març següent, en castellà, amb *Mi musa*, i el maig en català, amb l'oda *A Horaci*, el famós tret de sortida de les *Horacianes*.

4. Joan Lluís ESTELRICH, *Adaptaciones de la métrica clásica*, «Revista Contemporánea» (1906), p. 157, citat per Víctor B. VARI, *op. cit.*, ps. 122-123.

5. Bartomeu TORRES GOSÀ, *Epistolari de Miquel Costa i Llobera i Antoni Rubió i Lluch a Joan Lluís Estelrich* (Mallorca, Editorial Moll, 1985), p. 52.

No s'ha de menystenir el paper aglutinador de Menéndez Pelayo, que s'escriu amb tothom: amb Valera, amb Estelrich, amb Costa i Llobera (amb aquest des de 1881), però també amb intel·lectuals italians, entre els quals Benedetto Croce (des de 1894). Rastres de Carducci en Menéndez s'han localitzat en uns versos que citen veladament *Alle fonti del Clitunno*, escrits durant el seu sojorn a Itàlia entre gener i maig de 1877.⁶ En la seva correspondència les referències al *vate* sovintegen al llarg dels anys vuitanta, en el carteiig amb Valera i Joan Lluís Estelrich. Estelrich endegava a Mallorca una antologia de poesia italiana per a la qual recopilava traduccions,⁷ i el bibliòfil de Santander l'assessorava en la recerca del material. Carducci hi seria representat amb vuit textos, obra de sis traductors.⁸ Estelrich no tan sols recopilava, també encarregava feina nova, i els qui tenia més a mà eren els poetes de l'illa:

«Puedo asegurarte sin vanagloria que mis aficiones han influido de una manera positiva y directa a todos los jóvenes que aquí cultivan las letras, y con esto sólo doy por bien empleado el largo trabajo que desde este rincón y sexta parte del mundo

6. Ruggero PALMIERI, *Menéndez Pelayo y la cultura italiana* (1939), dins AUTORS DIVERSOS, *Marcelino Menéndez Pelayo. Los grandes polígrafos españoles. Guiones y reseñas* (Santander, Publicaciones de la Sociedad de Menéndez Pelayo, s.d.), p. 212.

7. *Antología de poetas líricos italianos traducidos en verso castellano (1200-1889)* (Palma de Mallorca, Escuela-Tipográfica Provincial, 1889). Cf. María de las Nieves MUÑIZ, *L'Antología de poetas líricos italianos de Estelrich nell'Epistolario di Menéndez Pelayo*, «Anuari de Filologia» (Filologia Romànica) (Universitat de Barcelona, 1996), ps. 95-109.

8. Són pròpiament traduïts els poemes següents: *Fantasia* (Joan Alcover), *Primavera classica* (Cayetano de Alvear), *Panteïsmo* (Joan Lluís Estelrich), *Vignetta* (B. Sureda), *Colloqui con gli alberi* (Federico Baráibar), *Il bove* (José de Siles), *Santa Maria degli Angeli* (Joan Lluís Estelrich) i *In una chiesa gotica* (Francisco de Abárzuza). Cal afegir-hi la imitació *A muchos poetas hueros*, de Manuel del Palacio. D'un *Fantasia*, s'inclouen traducció castellana i catalana, totes dues de Joan Alcover.

he tenido que hacer para publicar la Antología.»⁹

Cap a aquestes dates (a mitjan dels vintanta) el carduccianisme mallorquí comença a bastir ponts de comunicació directa amb Itàlia. Estelrich estreny «*amistad postal*»¹⁰ amb Naborre Campanini, poeta-professor justament de la Universitat de Bolonya. En la segona etapa de «*Museo Balear*», especialment del 1884 al 1886, Estelrich i Campanini es tradueixen poemes mútuament, o en tradueixen de tercers. Campanini s'escarrassa a «*popularizar en Italia las joyas de nuestra moderna poesia lírica*»¹¹ i envia notícies i publicacions des de Bolonya. El 15 de juny de 1885, com a conseqüència d'un d'aquests intercanvis, és ressenyat un volum col·lectiu que inclou un poema carduccià, l'únic que la revista reproduïx.¹² És més que possible que es produís fins i tot algun contacte directe amb el «lleó», si hem de fer cas dels agraïments que encapçalen l'antologia d'Estelrich, on Carducci i Campanini són citats entre aquells «*con quienes entré en relaciones en virtud del trabajo que preparaba*».¹³ Més tard, el 1910, la connexió s'estableix amb l'entorn de Croce a Nàpols, en concret amb Eugenio Mele, enèsim corresponsal de Menéndez Pelayo, a qui Estelrich i Costa —el segon per mediació del primer— fan pervenir llurs provatures de mètrica llatinitzant, que el professor napolità comenta en l'opuscle *La poesia barbara in Ispagna*, inserit en els números d'agost, setembre i octubre de «*La Cultura*» amb dedicatòria «*all'amico Don Juan Luis Estelrich*». El mateix 1910 Mele lliura a «*La Critica*», la revista de Cro-

ce, un article, *Per la fortuna del Carducci in Ispagna*, que onze anys després, el 1921, ampliarà Joan —no ja Joan Lluís— Estelrich amb una *Bibliografia Carducciana* que publicarà una altra revista de Nàpols, «*Nuova Cultura*» (any I, núm. 4).

El jove filòleg noucentista actualitza el llistat de Mele i sobretot fa cinc cèntims de les traduccions i les imitacions catalanes. Han passat si fa no fa quaranta-tres anys del dia que Joan Lluís desembarcava a l'illa amb les *Odi barbare* sota el braç, i ara és un altre mallorquí, casualment també de cognom Estelrich, el qui fa balanç de la recepció d'un escriptor la bona estrella del qual està empal·lidint a la mateixa Itàlia, on Croce li fa de darrer testafarro. Les Illes eren un dels indrets on Carducci havia gaudit, i continuava gaudint, de més predicació, en la mesura que de l'admiració de les noves generacions per Costa i Llobera se'n seguia gairebé sense solució de continuïtat l'admiració pels seus mestres. Una part important, doncs, del buidatge bibliogràfic porta el segell de l'Escola Mallorquina. S'hi detallen les traduccions incloses en l'*Antologia de poetas líricos italianos*, i les tres de *Poetas líricos italianos*: una altra antologia més reduïda curada per Joan Lluís Estelrich el 1891, aquest cop només amb traduccions seves.¹⁴ De Joan Alcover, a més de les versions castellana i catalana de *Fantasia*, s'anuncia la propera aparició, com en efecte s'esdevingué, d'un article sobre l'oda *Alla Regina d'Italia* a l'«*Almanac de les Lletres*» de 1921. De Costa i Llobera es destaca l'«essencial influència quasi única de Carducci»¹⁵ en les *Horaciones* (1906) i en el volum castellà *Líricas* (1899), especialment en la composició *Adiós a Italia* (1890). A propòsit de les *Horacianes*, es remet a l'article de Joan Lluís Estelrich que havia sortit a la «*Revista Contemporánea*»

9. Carta de Joan Lluís Estelrich a Menéndez Pelayo, 2 d'octubre de 1888, dins Marcelino MENÉNDEZ PELAYO, *Epistolario* (Madrid, Fundación Universitaria, 1982-1989), vol. IX, ps. 308-309.

10. Carta de Joan Lluís Estelrich a Menéndez Pelayo, 17 de maig de 1885, dins ibídem, vol. VII, p. 174.

11. «*Museo Balear*», segona època (1885), p. 758n.

12. Ibídem, ps. 437-438.

13. *Antología de poetas líricos italianos traducidos en verso castellano (1200-1889)*, op. cit., p. xxviii.

14. (Palma de Mallorca, Impr. Amengual y Muntaner). Els poemes traduïts són: *Panteísmo, Primo vere* i *Pianto antico*.

15. Joan ESTELRICH, *Bibliografia Carducciana*, op. cit., p. 6.

de Madrid.¹⁶ S'insinuen ecos en el primer Llorenç Ribet i en *La columna de foc* de Gabriel Alomar, i es fa referència de traduccions inèdites de Miquel Forteza (d'*Il bove*, que no es publicaria fins al 1935, a «La Revista»¹⁷ i de Miquel Ferrà (*Visione i Passa la nave mia, sola, tra il pianto*, recollides en *Les muses amigues*, 1920).¹⁸

La *Bibliografia Carducciana* va passar desapercebuda, de manera que els estudiosos del carduccianisme ibèric es van deixar escapar la millor base de dades de què podien disposar. De pocs escriptors s'havia fet un repertori de traduccions i imitacions tan aviat, compilat —a més— per un intel·lectual que estava en condicions d'aplegar una informació completíssima i de primera mà. Joan Estelrich aporta, per al castellà, més d'una notícia no registrada per Dell'Isola i Vari, i en l'àmbit del català no sols és més complet en relació amb l'Escola Mallorquina, sinó també pel que fa al Principat. Els investigadors italians citen tan sols una traducció de Jeroni Zanné, mentre que Estelrich en rastreja set reculls: n'enumera les traduccions, les imitacions, els lemes, les inflexions, els poemes d'inspiració carducciana. Fa esment d'una traducció d'Alfons Maseras, del poema *Egle*, a la revista «Messidor» (juny-juliol de 1919),¹⁹ i no oblidia els dos assaigs de Diego Ruiz. *Nieto de Carducci* (*Confidencias, memorias y cartas de un endiablado de nuestros días*) (Barcelona, Fidel Giró impresor, 1907) i *Del poeta civil i del ca-*

valler (Barcelona, Biblioteca Popular de L'Avenç, 1908). Com era d'esperar, el bibliògraf no és gaire amable amb Ruiz («Fora del que indica el títol», diu de *Nieto de Carducci*, «aquest llibre té molt poc que veure amb la producció carducciana»)²⁰ i, tot i admetre l'evident empremta carducciana «en la formació del seu esperit»,²¹ s'estima més de passar per alt la tasca difusora i propagandística que l'*enfant terrible* va desplegar no sols amb els dos assaigs esmentats, sinó també amb les seves nombroses conferències i col·laboracions periodístiques. Els anys en què la Catalunya renascuda aclamava Ruiz com el seu filòsof eren els mateixos en què el nom de Carducci, premi Nobel el 1906 i mort el 1907, assolía el cim del seu prestigi internacional, i aquesta conjunció va propiciar que el «nét» liderés, entre els sectors de l'esquerra nacionalista, un corrent de carduccianisme ben diferenciat del mallorquí. Ben diferenciat i menys durador. És prou coneguda la intemperància del personatge, la radicalitat amb què practicava proselitismes del tot inconstants, el terratrèmol que aixecava a cada ciutat o país on el seu tarannà inquiet el menava. La veritable paradoxa rau en la poca credibilitat que es va anar guanyant per causa d'una actitud que ell havia deixat clara des de les primeres pàgines de la seva biografia de joventut, ja ben instal·lada en l'estricta vitalisme de la «filosofia de l'entusiasme»:

«*Toda la oratoria hacia en nosotros un efecto inesperado. En oyéndoles defender una idea, pensábamos en seguida en la*

16. Cf. nota 4.

17. També inclosa a Miquel FORTEZA, *Rosa dels vents. Traduccions* (Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1960), p. 57.

18. Es poden consultar a Miquel FERRÀ, *Poesies completes* (Barcelona, Editorial Selecta, 1962), ps. 30-31. Posteriorment a la *mise au point* de Joan Estelrich encara podem afegir —i un buidatge exhaustiu de segur que desenterraria més material— un altre «*bove*», aquest de Guillem Colom («El Correu de les Lletres», estiu de 1921), i tres poemes traduïts per Joan Pons i Marqués a «La Nostra Terra» (febrer de 1930) (*Primo vere, Vere novo, Congedo*).

19. Aquest text ha estat publicat per Gabriella Gavagnin dins la seva antologia *De Leopardi a Unga-*

retti. Un segle de poesia italiana en versions catalanes de poetes-traductors (Barcelona, Proa, 2001) juntament amb altres set traduccions «històriques» carduccianes: la *Fantasia* de Joan Alcover, els sonets de *Ça ira* de Jeroni Zanné i Martínez Serifià, el *Bove* de Manuel de Montoliu, l'oda *Alla Regina d'Italia* traduïda per Josep Tharrats a la revista gironina «Cultura» (octubre de 1914), el ja citat *Passa la nave mia, sola, tra il pianto* de Miquel Ferrà, i *Dipartita*, traduït per Josep Carner («La Veu de Catalunya», 7-VIII-1925).

20. Joan ESTELRICH, *Bibliografia Carducciana*, *op. cit.*, p. 6.

21. *Ibidem*, p. 8.

contraria. Cuando nos convenciamos de estar en lo diametralmente opuesto, buscábamos razones con que darle estabilidad y fuerza. / Este espíritu de contradicción lo fuimos cultivando de forma que, hasta... por equilibrio, buscábamos automáticamente lo opuesto de cuanto se nos predicaba.»²²

Menys sorprenent resulta, aleshores, un record com aquest que deixà entre els giro-nins i que haurem de datar dintre el període en què dirigí el frenopàtic de Salt, entre 1909 i 1912:

«Alterava la pau literària l'esperit audaciós del filòsof Diego Ruiz, [...] ens sembla oir encara els seus anatemes a propòsit d'una traducció de Carducci que inserirem damunt les pàgines d'una publicació catalana, per considerar anacrònica la producció del clàssic poeta italià.»²³

La velocitat o —si es vol— la inopinitat amb què Ruiz anava cremant etapes no ens ha de fer negligir, però, l'abast i la intensitat del carduccianisme que ell auspicià a la Barcelona remoguda pels vents d'agitació previs als fets de la Setmana Tràgica. Que aquest carduccianisme va tenir una difusió important ho demostren els números del «Poble Català», on Ruiz va començar a col·laborar el gener de 1906 i on va publicar capítols de *Del poeta civil i del cavaller* l'estiu de 1907. Tots els articulistes del diari fan seus els lemes del poeta de la tercera Itàlia, sobretot «*Studiare, studiare, studiare; meditare, meditare, meditare*», sovint invocat per impulsar la culturalització de la joventut i la societat catalanes (28-IX-1907, 13-IV-1908,

22. Nieto de Carducci, *op. cit.*, p. 42.

23. O. THARRATS, *La Girona espiritual*, «La Revista» (gener-juny de 1933), p. 103. No es pot descartar que la traducció sigui la de l'oda *Alla Regina d'Italia* firmada per Josep Tharrats al número d'octubre de 1914 de la revista «Cultura», però és més probable que es tracti d'una publicació anterior.

20-III-1910, 23-IV-1910), i l'«odi sant» o «noble», reivindicat pel propi Ruiz en forma poètica a *La cançó de l'odi* (18-XI-1907), però també per altres col·laboradors (Martínez Serifià, 25-II-1907; Santiago Vinardell, 02-III-1908), i no sols a les pàgines literàries, sinó en articles estrictament polítics, com en aquesta nota escrita per Santiago Govern en defensa d'un exministre del govern de Maura (10-II-1908):

«[A] Catalunya el gest de rebel·lió de l'Urzaiz és ben vist, és admirat [...] nosaltres som enemics del vigent règim, sentim vers ell aquell "odi sant" cantat per en Diego Ruiz i quan trobem qui es col·loca en actitud de revolta front a front dels governants, dels cortesans, ens sentim atrets irresistiblement.»

Els poemes més citats són, és clar, l'himne *A Satana* i la sèrie de sonets èpics i prerrepublicans sobre la Revolució Francesa *Ça ira*. Dos d'aquests sonets són traduïts respectivament per Jeroni Zanné (28-X-1905) i Arnau Martínez Serifià (25-II-1907). *Ça ira* esdevé un crit de guerra a favor de la vaga obrera (1-VIII-1908), o contra l'aristocràcia europea en general o la monarquia espanyola en particular, en escrits de Jaume Brossa (13-VIII-1907) i de Gabriel Alomar (7-IV-1906, 19-V-1907). Aquest darrer s'hi inspira en el seu *El cant de les turbes* (1-VII-1907), i Josep Calzada en *L'epopeia de sang* (17-VIII-1910). En la columna que signava amb el pseudònim de Fòsfor, Alomar s'escudó en l'autoritat del lleó per atacar tan aviat la Lliga del Bon Mot (17-VI-1909) com el satanisme esproncedià, fruit «de la manera catòlica espanyola» (6-IV-1908), o el «brau agònic» de la *corrida*, al qual prefereix el *bove* «familiar» i «dolcíssim» (29-V-1908). En un determinat moment sembla que en Fòsfor s'hagi encarnat el «poeta civil» tan reclamat per tots els col·laboradors del diari, que el 17 d'abril de 1909 denuncien l'escandalós resultat d'unes oposicions a institut celebrades a Madrid que justament Gabriel Alomar

acaba de perdre tot i que al sorteig li va tocar el tema que millor coneixia: *Carducci i D'Annunzio. La seva influència en la literatura moderna*.

Del no menys italianitzant i satànic Pere Prat Gaballí es publica la composició *A Giosuè Carducci* (2-IX-1907), premiada per l'Ateneu de Vilanova i la Geltrú, que lloa la bipolaritat del poeta, Virgili i Prometeu, serà i combatiu alhora, síntesi perfecta de pàtria i humanitat, i es ressenya un *Sonet lapidari a l'eternal presència de Giosuè Carducci, mestre en voluntat i en somnis de bellesa* (13-IV-1908). Homònima de la primera és una oda de Zanné que Prat Gaballí subratlla com una de les millors del recull *Ritmes* (7-VI-1909).

En termes generals, i a banda dels matisos que caldria introduir en cada cas, la febre carducciana d'«El Poble Català» es manté fidel a les pautes marcades pels dos assaigs del «né». El gruix de *Nieto de Carducci* es concentra en el sojorn d'estudis que el 1902 va dur Ruiz al Col·legi d'Espanya de Bolonya.²⁴ Per damunt dels companys i professors tant del Col·legi com de la Universitat, per damunt dels contertulians de la famosa editorial Zanichelli, protagonistes tots ells d'un mal endreçat anecdotari entre pintoresc i sarcàstic, només el colós Carducci se salva del traç caricatural de l'hoste andalús. El

24. Ruiz no va ser l'únic intern del Col·legi que va anar a les classes del «lleó» i el va importar després a casa nostra. Un altre barceloní d'adopció, Hermenegildo Giner de los Ríos, n'havia estat alumne cap al 1874-1875 i en traduiria al castellà les *Nuove rime* i el primer llibre de les *Odi barbare* (Barcelona, F. Granda y C^a, 1915). El carduccianisme barceloní en llengua castellana té altres dos noms destacats: el d'un catedràtic de llengua i literatura italianes de l'Escola Superior de Comerç, Francisco Díaz Plaza (*Lirica italiana*, Barcelona 1897; «Boletín de Ciencias y Artes», 1907), i el de Fernando Maristany, traductor d'una infinitat d'autors de totes les èpoques i totes les llengües per a les col·leccions d'antologies i florilegis de l'Editorial Cervantes. És probable que fos Maristany qui preparés el número XI de la col·lecció «*Las mejores poesías líricas de los mejores poetas*», una miscel·lània de versions carduccianes de diversos traductors. El volum no du ni firma ni data, però calculem que és de principis de la dècada dels vint.

«*viejo león, altanero y provocativo*»²⁵ s'erigeix en figura senyera de dimensions messiàniques, representació de la més gloriosa història italiana i universal: «*el Podestà más poderoso que jamás haya sometido a Bolonia*», «*diez almas bien templadas de florentinos de la gran época*», «*el bello símbolo de San Teodoro y San Jorge, traducido al lenguaje práctico moderno*»,²⁶ Dante jutge infal·lable, el *condottiero* Colleoni. La seva imatge s'apareix a Ruiz entre les ombres de la cambra per allunyar-lo de la submissió, del conformisme, de la transigència; per ensenyar-li a odiar i estimar. Prou que sap ser dolç i amable, tant a classe com sobretot a la llar, i la seva obra prou que alterna la força amb la tendresa, però és sobretot la primera, i per tant l'agitador, el corruptor de la joventut el qui es presta a ser assumit com a model d'un projecte regeneracionista. Ruiz constitueix amb altres contertulians el «club dels néts» (*Club dei nipotini*), i els versos de l'himne satànic i el clam «*Evviva il Nipotino!*» amb què és acomiadat a l'estació el dia que deixa la ciutat de les dues torres es carreguen de tota una aurèola d'herència i de missió:

«*Me mantuve fiel a mi Condottiere, que me decía: "hay un odio-deber, un odio-virtud, un odio santo, contra el que nada ni nadie prevalece." [...] No odia al hombre malo, sino a lo malo que encarna. No odia siquiera a ese hombre malo, sino en cuanto es un estorbo para el advenimiento de las realidades buenas. Su ley es la acción: su primer precepto, el odio. Un odio que es deber y que es virtud.*»²⁷

Estelrich tenia tota la raó quan retreia a *Nieto de Carducci* la nul·la atenció que dedicava a la poesia carducciana, però la pruija literària del bibliògraf amaga un fet fonamental: la fama internacional del Carducci home

25. *Nieto de Carducci, op. cit.*, p. 88.

26. *Ibidem*, ps. 89, 135.

27. *Ibidem*, ps. 133 i 136.

públic va fer brollar arreu un carduccianisme no condicionat a una lectura aprofundida de la seva obra. *Del poeta civil i del cavaller* fa una apologia de la funció educadora i social de la poesia, de la «dictadura espiritual» de l'home just guiat per un ideal (el Redemptor, el Poeta, el Cavaller) enfront de l'home pragmàtic i despòtic (l'Emperador), i condemna específicament l'abstenció dels homes de lletres en la necessària radicalització de les esquerres. Per a transformar és inevitable destruir, i és aquí que demostren la seva eficàcia les consignes carduccianes, des del vers «*Minammo il Vaticano!*»²⁸ fins a la ja esmentada apologia satànica de l'odi:

«Els estudiants d'aquí, els obrers d'aquí, els escriptors i els pensadors i els artistes d'aquí haurien de comprendre la inutilitat de l'acció més forta, quan no comença per destruir els obstacles. Destruir és odiar. Un bon odi és una força natural: és ineludible. / Odieu els vostres enemics! La Pàtria que es fa és com el geni quan comença a tenir consciència de la pròpia energia: el geni, en la fase de joventut; no n'és de respectuós; es fa respectuós més tard: al principi, de bon matí, és fatalment "revolucionari". [...] L'Esperit de Catalunya el vol, aquest odi sant; aquest odi, símbol de les virtuts.»²⁹

Ara que el lleó acaba de morir, la seva obra, compromesa socialment i políticament, ha de servir més que mai d'antídoto contra la frivolitat, la superficialitat, el formalisme, l'art per l'art. Allò que Ruiz valora en el poeta són qualitats ètiques i polítiques, i de mancances ètiques i polítiques acusa la gran massa de rimaires que canten com ocells i no com homes. Justícia i bellesa són tot u: «No hi ha *grat* perquè no hi ha homes honorats, cors que senten les injustícies fins a

la indignació, fins a aquella Ira santa que és el patrimoni de la gran lírica.»³⁰

No interessien, aquí, ni l'experimentalisme mètric ni l'estètica classicista i antiromàntica, sinó l'estímul per a una joventut heroica i revolucionària; no la literatura en si mateixa —pèssims els poemes d'inspiració carducciana tant de Ruiz com dels altres redactors d'«El Poble Català»—, sinó la capacitat de la literatura per actuar sobre la realitat. L'afany pedagògic obliga a simplificar i fins a banalitzar, i en resulta, per tant, un carduccianisme poc culte, poc analític, fet sobretot d'eslògans fàcils d'entendre i de retenir, tota una prova d'habilitat en la incipient codificació del llenguatge polític del segle XX. Amb profusió de cursives, l'exposició de Ruiz salta de màxima en màxima. Algunes són del mateix Carducci: «*Io sono quel che fui*» (frase del telegrama que ja moribund envià a la premsa); «*Per Dio! parlate basso*» (famosa invectiva irònica); «*Studiare, studiare, studiare; meditare, meditare, meditare*» (lema preferit del professor); «*Anch'io son poeta*» (clímax del discurs als electors del col·legi pel qual es presentà com a diputat republicà el 1876). Altres les ha sentides Ruiz a Itàlia o són de la seva collita: «[i]l solo Carducci»; «cantar com un home»; «[l]home més honorat de la Itàlia». S'ha remarcat l'ambigüitat de *Del poeta civil i del cavaller*, que —s'ha dit— «tant pot semblar feixistoide com antiestatista i revolucionari»,³¹ i, en efecte, el Carducci de Ruiz —en bona part també el Carducci real— traspua un aiguabarreig ideològic que no és sinó el d'una conjuntura política, la de la primera dècada de segle, en què les polítiques subversives encara no s'havien polaritzat en dos extrems antitètics. No separable d'aquell confús utopisme és, al cap i a la fi, el con-

30. Ibídem, p. 33. De la p. 27 a la p. 35, el capítol dedicat a Carducci: *El poeta de la indignació*.

31. Jordi F. FERNÁNDEZ, *Diego Ruiz, una aproximació al personatge*, introducció a Diego RUIZ, *La veu de Madame Ricard i altres narracions* (Barcelona, Laertes, 1999), ps. 30-31.

28. *Del poeta civil i del cavaller*, op. cit., p. 66.

29. Ibídem, ps. 75-77.

flicte de l'heroi modernista, alhora socialista i nietzschèa, alhora líder identificat amb el poble —«*Anch'io son poeta*»— i individu incomprès i superior —«*il solo Carducci*». Víctor Oliva celebrava el Premi Nobel («El Poble Català», 24-XII-1906) tot enaltint el poeta nacional, formador de civilitzacions, ideal de conducta, però també l'home malalt i solitari, recompensat tard, el tità que per no cedir un pam d'integritat es queda sol contra tothom.

Des de l'asistematicitat pròpia de l'irracionalisme i del voluntarisme, pedres de toc de tota la crisi de pensament de la *fin de siècle*, el que Ruiz vol fomentar és una ètica de la intuïció i de la revolta, i per a fomentar-la el que compta és la consigna en si mateixa, en tant que expressió verbal requeridora d'una acció immediata. «*Minammo*» és un pretèrit perfet: «vam minar el Vaticà», diu el vers 144 del poema *Per Giuseppe Monti e Gaetano Tognetti* (recull *Giambi ed epodi*), dos progaribaldins que el 1867 van fer volar una caserna a la Roma pontificia. Ruiz hi afegeix el signe admiratiu i dóna al verb una operativitat imperativa que no traeix —en el fons— la intenció de l'original, però sí el rigor filològic. Preval la funció apel·lativa del llenguatge fins i tot per damunt dels continguts ideològics, sovint imprecisos. Les reivindicacions no es concreten en un programa de detall, i també aquí, Carducci allionava, amb la seva alta i vaga eloqüència, inevitable tic de l'oratòria política i literària del seu temps. Només uns paràgrafs al darrer capítol de *Del poeta civil i del cavaller* reclamen la socialització de la terra i el dret al treball. El principi més reiterat al llarg del llibre és l'alliberament de la «nació esclava», i això afavoria l'aproximació al *vate* i al *risorgimento* en general, a una Itàlia que acabava de fer realitat el seu vell somni patriòtic, alhora que exclòia altres patums més properes geogràficament, com el voluntarista, civil, antidogmàtic, carduccià però «agònic» Unamuno.

Que el «leó» s'hagués tornat monàrquic i s'hagués deixat adular per la reina era un

detall incòmode que no havia d'enterbolir el retrat. Ruiz viu a Bolonya un dels episodis en què Carducci és increpat per les seves deferències amb Margarida de Savoia. L'andalús defuig el debat polític i destaca l'aplom i l'orgull amb què el lleó aplaca la multitud: «*Podéis gritar abajo Carducci, que la Naturaleza me ha puesto muy alto!*»³² Les necrologies de Pous i Pagès a «El Poble Català» (17-II-1907) i d'un periodista anònim a «L'Esquella de la Torratxa» (22-II-1907) aplaudeixen la pompa oficial que el govern italià dóna a l'enterrament del poeta perquè hi llegeixen una mostra de tolerància envers l'il·lustre rebel, impensable en altres latituds dominades per un fanatisme inquisitorial. Quan Eduard Marquina fa seva l'oda *Alla Regina d'Italia* per justificar un recital que ha fet al Palau d'Orient, «El Poble Català», amb una sèrie d'articles sense firma (20-XI-1909 i 17-XII-1909), l'escomet tot marcant de nou les diferències entre una monarquia, la italiana, que ha alliberat i unificat un país, i l'espanyola, que acaba d'ordenar la repressió a Barcelona:

«Quan Catalunya sentia encara les descàrregues dels afusellaments, tu, en lloc de cantar el *Ça ira* d'en Carducci, te posaves al trau la flor de lis dels Borbons.»

No tot el diari era, però, del mateix color, i enfront de la línia ruiziana es poden detectar interferències que s'acosten a la recepció mallorquina o es mouen en un territori intermedi. A part d'alguna apologia aïllada però significativa del Carducci intimista contra el satànic (Joan Maragall, 25-II-1907),³³ és sobretot Manuel de Montoliu, entusiasta de les *Horacianes*, el qui, des de la seva columna setmanal a la «Plana Literària», constata una renaixença pagana

32. Nieto de Carducci, *op. cit.*, p. 185.

33. Vegeu també J. PIN I SOLER, *Comentaris sobre llibres y autors* (Tàrragona, Agrupació de Bibliòfils de Tàrragona, 1947), p. 50.

en tots els països llatins a la qual cal que Catalunya s'adhereixi per no quedar atrapada ni en el tipicisme ni en un cosmopolitisme vacu. Entre els diversos corrents neopagans, Montoliu rebutja tant el parnassià, fred exercici de laboratori, com D'Annunzio, amb la seva «sensualitat enervadora i malaltissa», de manera que el gran model és Carducci, «que si és mestre d'elegància com el seu deixeble, és també mestre de serenitat i d'energia» (13-IV-1908). En «un poble en vies de reconstrucció nacional» la literatura ha de tenir un «fi eminentment civil» (7-X-1907), però civil no és pas sinònim de revolucionari (25-II-1907):

«Desvetllador com ell fou de l'admirable renaixença intel·lectual de la moderna Itàlia, bé devem tributar-li aquest darrer tribut d'afecte i admiració, nosaltres, fills també d'una renaixença nacional [...] En ell s'és realitzat plenament l'ideal de poeta-ciudadà, el prototipus de constructor espiritual de la nova Ciutat en la qual tendeix a cristal·litzar definitivament un poble sortint d'un període anàrquic.»

No és estrany que, al costat d'aquest article d'*Homenatge*, tradueixi justament *Il bove*, i que dels lemes carduccians triï «*Studiare, studiare, studiare; meditare, meditare, meditare*». Montoliu, gran paladí del panlatinisme, vol, sí, una poesia robusta, però clàssica, no romàntica, i en aquesta batalla, quan afirma que «podem qualificar d'essencialment romàntics la majoria dels portaveus de la nostra espiritualitat, esperits intuïtius entregats a un vol brillant i desenfrenat d'idealismes i teories» (11-V-1908) i els demana disciplina i «base moral» (13-IV-1908), bé cal llegir entre línies una clara amonestació a Ruiz i els seus seguidors.

Amb el triomf de les tesis classicistes en les dècades posteriors es podia pensar que el model carduccià encara tenia camp per córrer, però no va ser així. Les revistes noucentistes aviat van decretar la inactualitat de la

seva ascendència sobre les lletres catalanes, relegant-la a un passat recent però tancat, alhora que deslligaven del tot la noció de «poeta civil» de la militància política i evolucionaven cap a un classicisme de signe goethià. El carduccianisme de les *Horacianes* va començar a ser matisat per la crítica, i diverses veus, incloses les dels més italianistes, van manifestar explícits símptomes d'indigestió davant l'enfarfec retòric del Premi Nobel i l'univers artificiosos de les seves memòries antigues. Eugeni d'Ors, que a «El Poble Català» havia estat el primer a l'hora d'alabar la seva lliçó «moral» i «cívica», que l'havia proclamat capdavanter d'un renaixement del classicisme exempt de pedanteries arqueològiques (18-III-1905) i que en el *Glosari* el 5 d'octubre de 1907 havia inclòs les *Odi barbàre* en un llistat de llibres imprescindibles, el 1916 en la glosa *Té, Carducci!* ja és tan dràstic com el Ruiz de l'etapa gironina:

«Cercant altra cosa dins el desordre de la biblioteca humil, ve impensadament a les nostres mans un volum de Carducci. — Té, Carducci! Com ens havíem oblidat d'ell! Que de pressa i fins a quin punt! [...] El verb rebel i emfàtic, emfàtica i revoltadament recitat, ens va ploure llavors. L'endemà, no hi pensàvem pus. / No hi ha remei. Aquelles coses en què nosaltres no pensem, envelleixen sense nosaltres. Aquest volum de Carducci — aquest volum i Carducci han envellit. [...] ens feia agitar amb entusiasme els temes de la "poesia civil", de la renovació del metre clàssic, de certes formes de retorn a lo antic, de valor poètic de la inspiració flastomadora... (Potser en la manera de tots i de cada un d'aquests temes hi havia encara massa segle XIX).»³⁴

34. «La Veu de Catalunya» (21-I-1916). Citem de *Glosari 1916* (Barcelona, Quaderns Crema, 1992), p. 27.

Mallarmé i Valéry van conduir definitivament la *res poetica* cap a uns altres horitzons. Si alguna consigna en va quedar, del vell mestre, no cal dir que no va ser cap de les que havia esbombat Ruiz: «*Odio il verso che suona e che non crea*», li plaïa citar a Carles Riba. Va ser en el si de la segona generació de l'Escola Mallorquina³⁵ on la «poesia pura» va trobar més resistència i on va persistir el prestigi d'escriptors com Carducci, Pascoli o Mistral. En alguns casos, es van crear incompatibilitats de llarga durada:

«En M. Forteza ha traduït admirablement el *Cementiri marí*, de Paul Valéry, obra mestra de poesia cerebral, peça difícilíssima però molt bella dins el seu gènere, que no és el nostre.»³⁶

La recepció mallorquina de Carducci havia estat, ben al contrari de la ruiziana, hiperliterària i antisatànica, aristocratitzant. Els Menéndez, Valera i Costa havien quedat tan admirats per la *romanitas*, per les estrofes sàfiques i alcaïques i pel docte academicisme del poeta-professor com esborronats per les blasfèmies anticlericals i anticristianes de l'heretge. Memorable l'autocensura que durant anys aplicà Costa a la seva oda *A Horaci*, avergonyit d'haver cantat un personatge de vida tan llicenciosa i d'haver-ho fet amb els cànons mètrics d'un adorador de Satanàs. Menéndez volgué capitanejar una escola neohel·lènica, o pangrecolatina —en algun moment l'anomenà també «escola catalana»—, la poètica de la qual enuncià amb aquestes fórmules: «*verter el vino añejo en odres nuevos*» y «*labrar con mano y corazón cristianos el mármol pentélico*». Joan Alcover, no gaire partidari de l'escola en qüestió,³⁷ no

renuncià tanmateix a manllevar-li estilemes al mestre italià,³⁸ i quan intervingué en la polèmica sobre l'oda *Alla Regina d'Italia* diagnosticà un acostament ben natural entre dos esperits selectes i reconeix a la sobirana el mèrit d'haver aconseguit que el lleó ja no pogués «esser més que un republicà platònic».³⁹

L'empelt carduccià i més genèricament horacià havia servit per donar solidesa literària a la saba de la primera Renaixença i per contrarestar-ne els excessos populars i folklòrics. Als anys trenta, però, l'Escola Mallorquina ja no estava a *la page*, i la «poesia pura», les avantguardes i el cosmopolitisme seduïen veus que o bé es desviaven d'ella (Rosselló-Pòrcel), o bé s'hi enfrontaven directament (els germans Villalonga). Als anys quaranta, mentre l'Escola operava gairebé en la clandestinitat i Ruiz i Alomar acabaven els seus dies a l'exili, els guanyadors ja podien respirar tranquils i frivolitzar sobre el vell i derrotat dimoni bolonyès:

«*La irlandesa, que captó el cuchicheo, me estrujó a besos calificándome de "petit amour" y asegurándome un porvenir más satánico que el del mismo Carducci. Y no pareció sino que al conjuro de este nombre triste se deshiciera el frágil alcázar de mi felicidad. Porque yo, en justa correspondencia a su Carducci, halagador, la comparé a Ninón de Lenclos.*»⁴⁰

MIQUEL EDO JULIA

35. Al Principat en el cada cop més franciscà Manuel de Montoliu.

36. Miquel GAYA SITJAR, *Epistolari de Miquel Ferrà a Maria Antònia Salvà* (Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1998), ps. 295-296. La citació és d'una carta del 3 de setembre de 1946.

37. Joan ALCOVER, *Obras completas* (Barcelona, Selecta, 1951), ps. 642-644.

38. Vegeu les connexions entre *La serra i Il canto dell'amore* escatides per Miquel DOLÇ, *Estudis de crítica literària (de Ramon Llull a Bartomeu Rosselló-Pòrcel)* (Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), ps. 149-150.

39. *Història d'una oda de Carducci*, «Almanac de les Lletres» (1921), p. 38.

40. Miguel DE VILLALONGA, *Autobiografía* (Madrid, Editorial Trieste, 1983), p. 68. La primera edició és de 1947 (Editorial Janés).